

EMINESCU: ECONOMIA POLITICĂ – ȘTIINȚA LIBERTĂȚII

Dr. hab., conf. univ. **Ivan USTIAN**
ASEM

*Omul are atâta libertate și egalitate
pe câtă avere are.*
M. Eminescu

*Omul varsă în pământ o viață,
o destinațiune nemărginită.*
M. Eminescu

EMINESCU: POLITICAL ECONOMY. SCIENCE OF FREEDOM

Summary: In this article the author shows the theoretical meditations of Eminescu concerning „the political economy as a science of freedom”, grown from the massive origin of the theory of classical economical liberalism, elaborated by the famous Scottish economist Adam Smith.

The economical Eminescu-Smith meditations are shown in this article, collected in a series of essential concepts:

- the economical freedom - the foundation of the social and human personal freedom;
- the economical freedom - the synonym of the private property;
- „the production of the freedom through the economical regulations...”

These concepts represent an additional evidence of the fact that Eminescu has been a Smith-class poet-economist.

Keywords: Eminescu, Smith, political economy – the science of freedom, economical freedom, the Man-Personality, the equality, „The wealth of nations”, „The man produces targets”, the manuscript no. 2257.

Rezumat: În acest articol autorul a scos în evidență meditațiile teoretice ale lui Eminescu referitoare la „economia politică ca știință a libertății”, crescute din rădăcina masivă a teoriei liberalismului economic elaborată de către celebrul economist scoțian Adam Smith.

În articol sunt redată reflecțiile economice eminesciene smithiene, înmănușate în trei concepte esențiale:

- libertatea economică – fundament al libertății sociale și al celei personale umane;
- libertatea economică – sinonim al proprietății private;
- „producerea libertății prin legile economiei...”

Aceste concepte sunt o dovadă în plus a faptului că Eminescu a fost un poet-economist de talie smithiană.

Cuvinte-cheie: Eminescu, Smith, economia politică – știință a libertății, libertate economică, Omul-Personalitate, egalitate, „Avuția națiunilor”, „Omul produce scopuri”, manuscrisul 2257.

Noțiuni preliminare

Adept al doctrinei lui Adam Smith, Mihai Eminescu, aidoma poezilor-economiști Byron și Pușkin, care au scris și ei pe teme economice, considera economia politică o știință a libertății economice. În cel mai important manuscris 2257 de economie politică – proiect al unui manual de economie politică, Eminescu avea să noteze că: *Omul are atâta libertate și egalitate pe câtă avere are*. Conținând idei complexe în materie de economie politică, textul respectiv examinează istoria economiei politice, obiectul și metodologia ei de analiză.

Economia politică e numită de Eminescu *știință a lumii averilor* sau, pur și simplu, *știința averilor*. *Averea este libertatea*, afirmă Eminescu, pornind de la teoriile economice ale savantului britanic. Conceptele de *lumea averilor și știința averilor* ne amintesc de lucrarea epocală *Avuția națiunilor*, denumită și *Biblia liberalismului economic*, în care Smith afirmă că scopul economiei politice este creșterea *înăvuirii... poporului...* în condițiile unei libertăți economice și sociale. Manuscrisul eminescian pornește de la dialogul lui Platon, ca mai apoi să se oprească la conceptele economice ale lui Aristotel expuse în cele mai de vază lucrări ale sale: *Politica*, *Etica* și *Etica nicomahică*.

Conținutul manuscrisului 2257 este similar cu fondul de idei din primele capitole ale cărții lui Smith *Avuția națiunilor*, precum și cu cel din cartea întâi a lui Mill *Principii de economie politică*. În acest studiu Eminescu nu utilizează conceptul *economia politică*, dând preferință formulei *economia națională*, folosită frecvent de Smith cu două conotații – *teoretică*, de economie politică, și *empirică*, ce vizează economia reală a unui stat. Poetul consideră că economia politică *e o știință nouă, deși faptul la care se raportă e vechi ca lumea* (subl. de Eminescu – I.U.). El tratează economia politică din punctul de vedere al procesului evoluționist, natural-istoric de dezvoltare a omului din cele mai străvechi timpuri, studiind etapele și modurile istorice de organizare a producției și a relațiilor de producție dintre oameni în timpul procesului de producere a averilor, necesare omului. Eminescu ajunge la concluzia că *lucrurile și organizarea oamenilor n-au fost totdeauna aceleași nici după cea mai*

dinăuntru ființă a lor. El își anunță scopul studiului său: *Pentru a vedea prima formă a lucrului omenesc vom lua în rând mai întâi Orientul, după aceea lumea veche greacă și romană, după aceea lumea germană și până în timpii noștri.*

Eminescu relevă gânduri esențiale: *spiritul istoriei economiei... este dezvoltarea libertății... și miezul intern al istoriei este acela de-a produce libertatea prin legile economiei...* Potrivit lui, economia politică e o știință capabilă să dea libertate celor trudiți și asupriți, deoarece până la dezvoltarea industriei, care este *miezul libertății civile*, domina **sclavia definitivă** (subl. de Eminescu – I.U.) a clasei de jos a cărei nelibertate a sfârșit *voința și autonomia personalității în genere.*

Astfel, în opinia lui Eminescu, economia politică e știința Libertății, capabilă să elibereze clasele asuprite și oprimate de sub jugul exploatarei de către clasele dominante prin intermediul procesului de producție bazat pe proprietate privată. Acesta e un gând asemănător cu reflecțiile economice ale lui A. Smith, D. Ricardo și J. Mill. Ei vedeau în economia politică o armă sigură de luptă contra proprietarilor funciari care împiedicau dezvoltarea modului nou de producție – celui capitalist, în frunte cu tânăra burghezie care pleda pentru libertatea economică, socială și individuală a personalității umane.

Din cele spuse, se întrevide că Eminescu pune semnul egalității între bogăție și libertate. Analizând progresul dezvoltării istorice a societății umane autorul trece în revistă calea de transformare a țăranului liber în țăran sărac, supus țăranului bogat, care devine proprietar funciar, ceea ce duce mai departe la ruinarea țăranilor mici și la transformarea lor în sclavi. Și dacă până la un timp lucrul se consideră prestigios, odată cu apariția sclavului munca devine posesiunea sclavului, de bunurile create de el beneficiind proprietarul funciar – aristocratul. De aici se începe, spune Eminescu, germenul descompunerii societății sclavagiste ca mod istorico-social de producție.

Pe parcursul istoriei, apare un moment când sclavagismul devine o frână în dezvoltarea forțelor de producție, se neagă pe sine și dispare, în locul lui croindu-și drum un alt mod de producere – cel feudal, care, din punct de vedere istoric, e o etapă mai progresivă de dezvoltare a forțelor de producție și o nouă etapă de sporire a productivității muncii, fapt ce asigură ascensiunea economică. Ideile eminesciene vin de la Aristotel, care începe de la omul singular, ridicându-se la omul organizat, mai târziu, în cadrul unui stat. Astfel, Eminescu privește și concepe relațiile juridice – *constituționale* – ale statului antic sau *instituționale*, cum am spune astăzi, ca pe un produs al *chestiunilor de posesiune*, adică al rela-

țiilor de producție care nu sunt altceva decât relațiile de posesiune a proprietății producătorilor. Acestea se realizează în procesul economic de reproducere: producție, repartiție, schimb (circulație) și consum. Eminescu insistă asupra unui fapt cert: omul individual, organizat în stat, nu trebuie să distrugă natura pentru a-și menține viața și supraviețuirea prin urmași, dar e dator să producă **o lume nouă**... pe care s-o redea **lumii naturei**, dându-i acesteia și **...nemărginirea sa** (subl. de Eminescu – I.U.).

De unde și concluzia că Omul e dator (trebuie) să înobileze natura prin existența lui și astfel să dea *existenței naturale o viață personală, o formă mai natală.* Ființa umană intră într-o luptă serioasă nu cu natura, ci cu forțele ei ostile omului nou-născut și această *luptă îl silește pe asta din urmă de-a fi altceva decât ceea ce este, el îi deschide un al doilea viitor; o a doua destinațiune, și cu intrarea omului în viața naturii a intrat și pe Pământ o epoca a doua.* În manuscris, cuvântul „a doua” e scris deasupra, în locul cuvântului „nouă”, ceea ce înseamnă că Eminescu cunoștea bine rolul omului în evoluția Naturii, precum și rolul acestuia ca forță geologică-ecologică (conceptul marelui savant rus V.I. Vernadski) prin intermediul procesului de producție, luminat de făclia conștiinței umane.

Aspectul teoretico-economic al Libertății

Eminescu a fost preocupat în permanență de problema Libertății. El a împrumutat de la Byron și Pușkin evaluarea economiei politice ca știință a Libertății: *Economia politică este o știință a Libertății și, de aceea, ea e capabilă „să creeze o lume liberă fără regi și cerșetori”.*

E bine cunoscut faptul că Byron, Pușkin și Eminescu au împărtășit în multe privințe idei similare:

1. Au îmbrățișat în totalitate poziția lui Mauntesque, care afirma că *libertatea economică e mai importantă decât fertilitatea solului;*

2. Au preluat creativ lozincile Marii Revoluții Franceze de la 1789: Libertate, Egalitate, Fraternitate;

3. Au corectat triada principiului eficienței economice a lui Smith: *munca, economisirea, acumularea*, creând propriile triade economice, bazate și pe principiul echității sociale:

- triada lui Byron: *dragostea, libertatea și economia politică;*

- triada lui Pușkin: *calculul, moderația și dragostea de muncă;*

- triada lui Eminescu: *scopul, procesul de lucru, consumul.*

Prin prisma acestor triade, Byron, Pușkin și Eminescu au îmbogățit teoria liberalismului econo-

mic clasic cu valențe noi de ordin umanist-altruist. De exemplu: componența triadei lui Byron *dragostea* include în sine conceptul larg al dragostei față de oameni echivalent cu sloganul din Sfânta Scriptură: „Iubește-ți aproapele tău ca pe tine însuși”.

În triada lui Pușkin și-a făcut loc o componentă cu totul deosebită – *moderația*, care e o anticipare a conceptului economie apărut cu 80 de ani mai târziu (în economia politică) sub denumirea de *optimul economic* al cercului reproductiv – de la cerere până la consum.

Urcându-se pe treptele triadelor economice ale lui Byron și Pușkin, Eminescu și-a creat propria triadă: *Scopul – procesul de lucru și consumul*. Prima componentă, *scopul*, reiese din afirmația sa *Omul produce scopuri* de tot felul – nu numai economice, ci și sociale, după care vine a doua componentă – procesul de lucru, ca apoi produsul apărut să fie consumat.

Problemele libertății și ale bunăstării sunt rezolvate de către Eminescu prin prisma economiei politice ca știință a Libertății, creată în procesul de producție de către Omul-Personalitate, deoarece produsul finit este proprietatea producătorului, iar proprietatea este însăși Libertatea. Nu întâmplător, el și-a centrat aserțiunile pe doctrina lui Smith formulată astfel: *Economia politică e știința despre aceea cum se produce... averea*, transpunând-o ceva mai redus: *Economia politică este știința averilor*. După o asimilare mai profundă a teoriei economice liberale a lui Smith și Ricardo, Eminescu concluzionează că *Economia politică este forma în care spiritul lumii își aduce la conștiința de sine legile lui proprii*.

Pornind de la această formulă, poetul nostru național mai face o concluzie: *Miezul intern al istoriei... e acela ... de a produce libertatea prin legile economice*, iar *spiritul istoriei economiei... este dezvoltarea libertății... Cercul s-a încheiat: Economia politică este știința Libertății*.

După Eminescu, *progresul, care zace în viața averilor, are o măsură obiectivă în proprietatea de pământ*. Și, dacă omenirea tinde spre un *progres nemărginit*, apoi *viața averilor ei nu poate să stea pe loc, căci prin persistarea asupra posesiunii de pământ se naște o mărginire a istoriei și nelibertatea oamenilor* (subl. – I.U.).

Eminescu a sesizat limitele progresului economic care stagnează dezvoltarea libertății reale, acolo unde există numai agricultura bazată pe proprietatea privată mică. Agricultura e tratată de el ca prima și primordială formă a posesiunii, iar industria – ca a doua formă, secundară, a posesiunii. Forma industrială, după Eminescu, e nemărginită, și ea se înmulțește odată cu „înmulțirea oamenilor”. Eminescu,

fără să vrea, descoperă independent de economistul italian al sec. XVIII, F. Galliani, faptul istorico-economic cum că *Omul e cea mai mare valoare și avere a societății umane*, inducând astfel ideea că progresul economic și social e propulsat de către Omul-Personalitate. El conchide că poate fi liber doar cel care posedă proprietate și care lucrează permanent pentru avansarea acestei proprietăți. Omul liber, deci, este Omul producător de scopuri, omul gospodar (producător), care își creează propria libertate prin intermediul procesului de lucru.

După Eminescu, *industria este miezul libertății civile*. Potrivit lui, *spiritul istoriei economiei... este dezvoltarea libertății prin posesiunea industrială, care e miezul... intern al istoriei de a produce libertatea prin legile economiei condensate în literatura economiei... ca formă, în care spiritul lumii își aduce la conștiința de sine legile lui proprii* (subl. – I.U.).

Legile economice sunt o reflectare a fenomenelor real-materiale economice în procesul cărora se naște posesiunea și proprietatea ca fundament al libertății. Iar știința ce studiază legile economice universale este economia politică, care, pe bună dreptate, în interpretarea lui Eminescu, constituie știința libertății economice și sociale. Progresul producției și al averilor e și progresul libertății Omului concret individual. *Munca*, spune Eminescu, este *istoria libertății întrucât aceasta se bazează pe posesiune, ...istoria este... introducerea proprie a economiei...* (subl. – I.U.). Aceste gânduri au fost confirmate de istorie.

Om-persoalitate – subiect al procesului de producție

Eminescu, în manuscrisul 2257, a creat, fără să bănuiască, un concept economic nou – *Om-persoalitate*, a cărui esență este *persoalitatea și libertatea reală*. Să plonjăm în gândurile eminesciene. Erudiția imensă i-a permis să absoarbă și să acumuleze tezaurul științific al culturii și civilizației universale.

E dificil de constatat că economia politică, din știință teoretică despre legile universale ale realizării și perfecționării Omului-Persoalitate în procesul de producție, s-a transformat în știință ideologică, care ignora prima parte a conceptului „economia” și punea accent pe partea a doua – „politica”, în dauna celei dintâi. Intuind acest lucru, Eminescu lasă la o parte conceptul elogiat de Smith, Ricardo și Mill al *Omului economic* și creează un nou concept economic și anume cel al *Omului-Persoalitate*. Conceptul Om-Persoalitate îmbrățișează legile mai multor discipline: legile economice, legile științelor natura-

le, legile filozofiei și psihologiei sociale și legile juridice. Conceptul Om-Personalitate este un concept socio-economic mixt, unul nou, care unește *omul economic* al lui Smith cu *omul moral, inteligibil* al lui Kant.

Anume Omul-Personalitate e capabil să creeze, după cum zicea Eminescu, completându-l pe Kant, *scopuri* (*scopurile* lui Kant existau *a priori* ca scopurile Naturii), sălășluite în Om și apoi, în conformitate cu ele. Omul poate să proiecteze și să organizeze, în mod conștient, procesul de producție a bunurilor materiale și spirituale pentru satisfacerea și realizarea naturii sale, spre o dezvoltare complexă și deplină perfecțiune în conformitate cu idealul creat de *scopurile* lui. Problema Omului-Personalitate e examinată de către Eminescu sub trei aspecte. Primo: din punctul de vedere al științelor naturale. Secundo: cel al economiei politice. Terțio: cel al procesului economic empiric, dar nu numai din punct de vedere filozofic, cum au procedat economiștii predecesori lui Eminescu – Sismondi și Say.

Omul-Personalitate reprezintă ideea Omului Universal eminescian, care și-a conceput propriul său rol și destin, precum și, concomitent cu aceasta, destinul pe planul istoriei universale. Numai un astfel de subiect al istoriei universale poate crea *scopuri* și e capabil să le realizeze întocmai.

Eminescu nu idealiza omul primitiv, cum o făcea J.J. Rousseau prin maxima sa *înapoi spre natură*, ci îl compătinea, considerând că acesta la începuturi nu a trăit în rai, deoarece era supus calamităților naturale. De aceea, poetul-economist pledează pentru eliberarea omului economic de condițiile de producție rigide pentru a-și facilita acest proces în numele realizării *scopurilor* sale în deplină concordanță cu ecologia naturală, îndemnându-l astfel pe Omul-Personalitate *înainte spre natură*.

Poetul-economist menționa că există o mare deosebire dintre volumul de averi, pe care îl posedă Omul *individual singular* și primele unelte primitive – unica avere pe care o posedau *pescarii, vânătorii, nomazii de odinioară și oamenii de azi* (subl. – I.U.). Eminescu scria că *suma averilor din lume a crescut într-un mod uriaș cu fiecare... individ*. Aceasta s-a manifestat prin evaluarea productivității muncii agricole, care a dat naștere industriei și care, la rândul său, a dat și imbold dezvoltării Omului-Personalitate – subiect creator de *scopuri*.

Din punctul de vedere al unor economiști dogmatici, Eminescu nu are dreptate când spune că *omul produce scopuri*. Ei l-ar contrazice, afirmând că Omul produce produse. Numai că omul, potrivit lui Eminescu, se deosebește de animal prin trei

momente esențiale: 1. Prin posedarea conștiinței; 2. Prin posedarea limbii vorbite; 3. Prin facultatea de a munci conștient conform scopului chibzuit de rațiunea sa. Astfel, poetul e pe deplin în albia filozofiei economiei Naturii elaborată de oamenii celebri ai lumii: Socrate, Platon, Aristotel, Plutarh, Buffan, Ch. Darwin, Haeckell, R. Virchow, Timireazev, Mendel..., precum și a economiei politice fondată de Smith, Ricardo, Mill, Say, Sismondi, Bentam, Ștorh, Tokevill etc. De aceea, Eminescu scoate în evidență facultatea conștiinței umane exprimată prin limbaj de a produce scopuri. El confirmă astfel un concept important al economiei politice clasice.

Economiștii, care țin cu dinții de unele manuale de economie politică, roase de moliile vremii, consideră că omul posedă interese, iar scopul trebuie atribuit procesului de producție chemat să transforme obiectele de muncă cu ajutorul mijloacelor de muncă (mașinilor și uneltelor). Cu alte cuvinte, scopul economic trebuie să fie realizat de factorul subiectiv (de om – I.U.) în joncțiune cu factorul obiectiv.

Pe unii dascăli economiști îi frapează devierea lui Eminescu de la schema strictă a manualului de economie politică clasică, deoarece ei sunt obișiți de ordinea sclipitoare a definițiilor economiei politice. Însă la o analiză mai atentă, ajungem la concluzia că Eminescu-economistul a avut dreptate când a spus că *omul produce scopuri* și, după C. Noica, o spunem și noi că ***e totuși bine căteodată să ne ridicăm la dezordinea eminesciană*** (subl. – I.U.), mai ales că *dezordinea*, despre care este vorba, e o ordine de valoare esențială. Conceptul lui Eminescu *omul produce scopuri*, după cum am menționat, nu e o abstracție nebuloasă, ci o formulă clară, urcată pe scară concretă, care ne spune elocvent că orice om pentru un alt om trebuie să fie scop și nicidecum mijloc de făurire a propriei fericiri și afirmări.

În partea istorică a manuscrisului 2257, Eminescu pledează pentru lichidarea orânduirii sociale nedrepte în sânul căreia, la o anumită perioadă de dezvoltare istorică, omul a devenit nu scop, dar mijloc pentru un alt om, mijloc de satisfacție a necesităților primordial-vitale, economice și sociale ale altui om. Deci, se produsese o divizare: proprietarul mare devenise scop pentru sine și numai pentru sine, iar proprietarul mic fusese transformat de primul într-un ilot, sclav, adică, pur și simplu, într-un mijloc pentru atingerea fericirii personale a marelui proprietar.

Eminescu, prin maxima sa *omul produce scopuri* a anticipat gândurile unor economiști de mai târziu. Pentru el, conceptul *Omul e scop pentru Om*, înseamnă dezvoltarea personalității. Astfel, dezvoltarea

Omului-Personalitate e scopul și criteriul cardinal al economiei, adică al progresului economic și social.

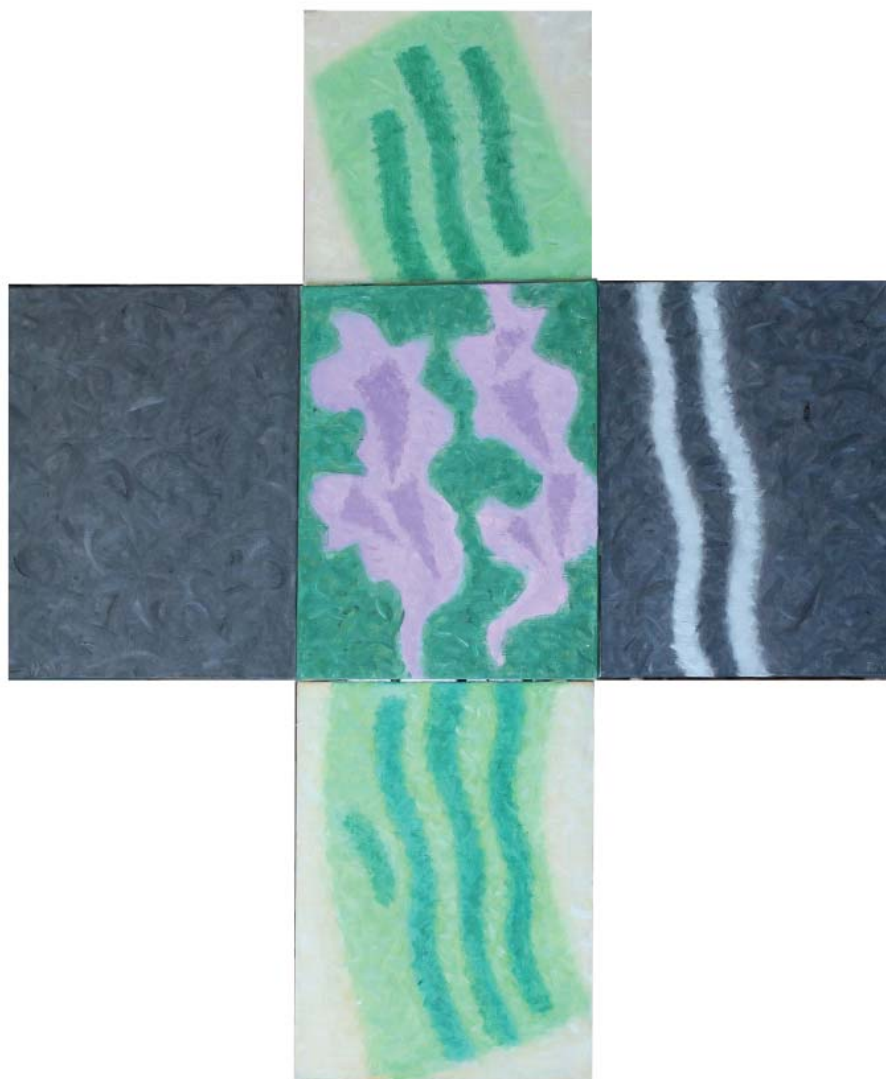
După cum afirmă Eminescu în manuscrisul economic 2257, odată *cu intrarea omului în viața naturii a intrat și pe Pământ o epocă a doua..., al doilea viitor..., o a doua destinațiune. Principiu a acestei destinațiuni (determinațiuni) a existenței personale este nemărginirea, infinitul, o naștere în veci nouă. Omul produce totdeauna ceva nou, o lume nouă, el redă lumii naturii nemărginirea sa. Destinațiunea Omului-Personalitate poate fi concepută numai ca destinațiunea Omului concret individual, deoarece numai el posedă o destinațiune internă (subl. – I.U.), care se exprimă în facultatea, puterea, voința... de a crea mereu și ...de a produce prin sine însuși o viață nouă, pentru că însuși Omul concret individual e nașterea eternă (subl. – I.U.). Deci, destinațiunea de devenire eternă (subl. – I.U.) nu poate fi rezolvată de un singur Om concret individual, dar de un lanț*

întreg de generații succesive perindându-se pe parcursul istoriei economice.

Eminescu spunea, că lucrul omului individual, precum și lucrul Omului general, e lucrul omenirii, iar *lucrul omenirii e o etapă de eterna naștere – un etern progres* și aceasta e condiția fundamentală de a-l transforma pe Omul-economic în Om-economic-social-ecologic cu numele de **Om-Personalitate**, la care apelează poetul ca la **Om al Viitorului**.

Bibliografie

1. M. Eminescu. Antologia „Economia națională”. Studiu introductiv, note și comentarii de Vasile Nechita, Iași: Junimea, 1983.
2. D. Vatamaniuc. Eminescu. București: Minerva, 1988.
3. A. Smith. Avuția națiunilor în 2 volume. Chișinău: Universitas, 1999.
4. D. Ricardo. Opere alese în 2 volume. Chișinău: Universitas, 1993.

Mihai Țăruș, *Legenda crinului*, u/p, [(3×650)×(3×530 mm)], 2009